

György által támogatott román *Újtestamentum*nak 14 példányát őrzik a Kolozsvári Akadémiai könyvtárban. Egyiküket 1727-ben még Nagykárolyban őrizték, egy másik példányról már Szabó Károly is tudta, hogy Cipariunak megvolt, (ld. RMK II, 684.) egy további példányát pedig újabban, antikváriumban szerezték be. Az ugyancsak Gyulafehérváron, Rákóczi György idejében megjelent 1651-es román *Psaltir* egyik példánya tele van magyar bejegyzésekkel, possessora azonban nem ismert. Otilia Urs minden tulajdonos jegyet, bélyegzőt, bejegyzést, glosszát közöl (köztük román, latin, német, magyar nyelvűek egyaránt találhatók). Ez olyan érdeme a katalógusnak, amit nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Nemcsak a 20. századi könyvtárak tulajdonosváltását követhetjük nyomon, de megtaláljuk benne Timotei Cipariu vagy a balázsfalvi könyvgyűjtőnek I. M. Moldovannak könyveit is. Cipariu tulajdonában volt a Brassóban 1567–8-ban Coresi által nyomtatott *Talcul evangheliilor* és az ugyancsak Coresi-nyomtatvány *Evanghelia cu invățătură*, továbbá a gyulafehérvári 1641-es *Evanghelie*. A fent már említett, ritkaságnak számító *Cărare pre scurt* szintén a balázsfalvi tudós könyvgyűjtő példánya volt. Külön érdekességként említjük, hogy a régi román könyvek gyarapítása a közelmúltban sem maradt abba, számos könyvön olvasható az antikvár vétel ideje, és a könyv ára. De megtudjuk például, hogy a Brassóban 1578-ban nyomtatott *Triod* már 1760-ban a kolozsvári Római Katolikus Liceum tulajdonában volt.

Már az eddigiekből is látható, hogy a most megjelent katalógus a magyar könyvészet szempontjából is fontos munka. A katalógusban leírt 604 műnek majdnem a fele, 257 tétel magyar vonatkozású. Többségükben erdélyi nyomdákban készültek, de a 18. század folyamán nagyobb számban Pesten, Budán és Nagyszombatban is nyomtattak román nyelvű könyveket. A példányok egy részét a hazai könyvészet – különféle bibliográfiák, vagy könyvtári kutatások nyomán – már ismerte, de ilyen szisztematikusan és ilyen teljességgel áttekintésükre eddig nem volt lehetőségünk. A katalógusból öt olyan 18. századi kiadványról is értesülhetünk, amelyet a magyar könyvészet nem ismert.

Néhány hiányosságot vagy hibát azért megjegyzünk: a nyomdahelyek mutatójában a 250-es

tétel után több elcsúszás található a számozásban. Az angol nyelvű „Abstract”-ben Ofen mint Vienna van feloldva. A magyar használóknak hiányzik az RMK-, Sztripszky- és az RMNy-hivatkozás.

A kolozsvári Akadémiai Könyvtár most megjelent katalógusának már van előzménye. A magyar könyvészet szerencséjére Sipos Gábor, valamint munkatársai színvonalas és ugyanilyen, példányokat is részletező, 1711-ig terjedő katalógusa ugyanis már megjelent 2004-ben: *A Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményének katalógusa* címmel, 617 lap terjedelemben. A katalógusban a római katolikus Lyceum Könyvtár (C), a Református Kollégium Könyvtára (R), a kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtára (U), a kolozsvári Ferences Zárda Könyvtára (F), a Balázsfalvi Görög Katolikus Érsekség Központi Könyvtára (B) és a Szatmári Római Katolikus Püspöki Könyvtár (SM) gyűjteményei szerepelnek. (A magyar könyvészet számára fontos kötetet NÉMETH S. Katalin ismertette I. *Magyar Könyvszemle*, 121[2005], 363–366.)

V. ECSEDY JUDIT

Simon Melinda: Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1801–1900. Hungarian Printers' and Publishers' Devices 1801–1900. Bp., 2012. Balassi Kiadó, OSZK, 396 l.

A magyar nyomdászat- és grafikatörténet háttérterületének kutatását mindenekelőtt az összes tipográfiai elemet, nyomdai betűkészleteket és cífrákat regisztráló eddigi két reprezentatív kötet (V. ECSEDY Judit, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei, 1473–1600*, Hungaria Typographica I, Bp., 2004, Balassi K.; V. ECSEDY Judit, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei, XVII. század, I. kötet*, Nyugat- és észak-magyarországi nyomdák, Hungaria Typographica II/A, 2010, Bp., Balassi K.) fémjelzi. A nyomdászjelvények kutatásában hasonlóképpen alapmunka, és egyben a most megjelent kötet előzménye a hazai könyvnyomtatás jelvényeit a kezdetektől 1800-ig bemutató, SIMON Melindának V. ECSEDY Judittal közösen írt műve: *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1488–1800.*, Bp., Balassi K., OSZK, 2009. Ennek folytatása az idén, ugyancsak a Balassi Kiadó és

az OSZK gondozásában megjelent, a 19. századi kiadói és nyomdászjelvényekre fókuszáló kiadvány. Az új kötet úttörőnek és hiánypótlónak tekinthető, hiszen Végth Gyula budai könyvtárosok jelvényeit publikáló 1923-ban megjelent füzetét követően ezek az első átfogó jelvénykatalógusok. A könyvkiadás és nyomdászatot tárgyaló 20. századi magyar szakkönyvek sorában az új katalógust, a jelvények leírásán túl gazdag nyomdatörténeti adatai, valamint a 19. századi kiadókra vonatkozó sokrétű információja révén is meghatározó munkának tekinthetjük. A magyarországi könyvnyomtatás, a nyomdák és a könyvkereskedés európai kapcsolatrendszerét is feltárja a részben Magyarországhoz kötődő kiadói jelvények kutatási adatainak közlésével.

A *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1801–1900* című kötet kétnyelvű, a bevezető tanulmányt angol fordítása követi, a jelvénykatalógusnál pedig a magyar ismertetők mellett, a jobboldali hasámban szerepel az egyes kiadói és nyomdászjelvények részletes ismertetésének angol fordítása. Ennek köszönhetően a kötetben szereplő magyarországi példák és ismertetéseik a külföldi szakmai közönség számára is használhatóak, ezáltal a katalógus beilleszkedhet a nemzetközi könyvkiadás-történeti kutatásokba. Bár a cím kizárólag a 19. századi jelvényekre utal, valójában a bevezető tanulmányban és a kötet katalógusrészében, a korábbi kutatásokhoz kapcsolódva, a szerző bemutatja az újonnan feltárt, 16–18. századra datálható magyarországi nyomdász- és kiadói jelvényeket is. Az OSZK anyagának módszeres, tüzetes átnézésének köszönhetően 34 újonnan feltárt jelvényt is ismertet, amelyet a fentebb említett, 2009-es kötetben publikált anyag kiegészítésének tekinthetünk.

A kötet felépítése a 2009-es kiadvány struktúrájához kapcsolódik: az elméleti bevezetőt (7–33. oldal; angol nyelvű bevezető: 34–61. oldal) a törzsanyag, a jelvényeket részletesen ismertető katalógus-rész követi, majd függelék zárja a kiadványt. Simon Melinda a bevezető tanulmányban előbb összefoglalja az újonnan feltárt, 16–18. századi anyag jellemzőit, majd a 19. századi kiadói és nyomdászjelvények sajtóságainak illusztrált ismertetése következik. Megnevezi a kiadói és nyomdászjelvények típusait, alapmotívumait, jellemző jegyeit, rámutatva a kötet törzsanyagának, a 19. századi jelvények

specifikumaira. Bár a korábbi századok heraldikus (ország, város, családi címereket alkalmazó) és allegorikus jelvény-hagyományai is tovább éltek a 19. században, számos új vonás is megjelent. Míg a biblikus motívumok és mottók alkalmazása az egyházi kiadókra szűkült, addig az antik mitológiai motívumok és attribútumok, valamint a klasszikus mottók gyakoriak maradtak, de újdonságként modern, ipari-kereskedelmi motívum-elemek (pl. a 286., 288. sorszámú jelvényeken fogaskerék, gőzmozdony) is megjelentek. A megelőző korszakban kedvelt cirkalmas monogram-jelvények egyszerűbb változatai terjedtek el a században, melynek végén már új stílusjegyeket mutató, szecessziós jelvények is készültek (pl. az 55., 97., 201., 336. számú jelvények).

A katalógus használatáról a szerző a 63. oldalon ad praktikus információkat. A 66–361. oldalon helyezkedik el a gazdag katalógus-anyag, amelyben sorszámmal ellátva, századonkénti megoszlásban, a nyomdászok és kiadók betűrendjében szerepelnek a jelvények és ismertetésük, két hasámba tördelve, párhuzamosan magyarul és angolul. Az egymástól csekély mértékben eltérő változatok esetében a rövid magyar nyelvű adatokat folyamatosan követi az angol szöveg (pl. a Révai Testvérek 254–258. sorszámmal közölt kiadói jelvényei), az ismertetésben viszont következetes a párhuzamos, kétnyelvű közlés.

A 19. századot megelőző korszakból származó, 1–34. sorszámmal ellátott nyomdászjelvények leírása valóban nem képezne önálló kötetre való anyagot, a téma iránt érdeklődők számára viszont rendkívül fontos illusztrációs és ismeretanyag a magyarországi könyvkiadás korai századaiból fennmaradt, újonnan feltárt jelvények bemutatása. Olyan ritkaságok szerepelnek ebben az új kutatási eredményeket bemutató részben, mint pl. egy 1579-ben nyomtatott gyulafehérvári kiadványon szereplő fametszetes fejléc, amelyről a betűjelzetek és a számok alapján bizonyítható, hogy eredetileg 1528-ban készítették, és az első szebeni nyomda alapítóira (Trapoldner és Corvinus) utal. Azokat a kutatási eredményeket, amelyek a már ismert 17–18. századi jelvények adatait korrigálják, a jelvények használati időtartamára vonatkozó számos új ismerettel együtt közli a szerző.

A kötet törzsanyaga a 35–345. sorszámmal

ellátott, 19. századi kiadói és nyomdászjelvények ismertetése. A jelvények közlési sorrendje, amely tehát erre a korszakra vonatkozóan is a kiadók (nyomdászok) nevének betűrendjét követi, a jelvények motívumainak leírásán túl a kiadókról és tulajdonosaikról, valamint szakmai kapcsolataikról is sokrétű, precíz adatokat közöl. Ez az ismeretanyag a gondos kutatómunkának köszönhetően a 19. századi magyar könyv- és nyomdásztörténetben hiánypótló. A nagyméretű, reprezentatív katalóguskötetben szereplő 310, mérethűen közölt 19. századi nyomdász- és kiadói jelvény a jó minőségű nyomdai munkának köszönhetően jól látható, részletelemeik is beazonosíthatóak, amelyeket a leíró részek következetes terminológiát alkalmazva, részletesen ismertetnek. Ugyancsak ennek a századnak a jellegzetességéiként határozza meg a szerző a kiadói jelvények következetes címlapra helyezését, míg a nyomdászjelvény a hátsó papírborító közepén szerepel. A katalógusban bemutatott mindegyik jelvény esetében – a 2009-es kötetben lefektetett közlési szabályoknak megfelelően – elsőként adatokat közöl (a jelvényt használó nyomdász, kiadó neve; a használat helye, ideje; a jelvény technikai jellemzői és mérete, a jelvény könyvben elfoglalt helye), majd a szöveges leírás olvasható. A motívumok, attribútumok megnevezését követően a jelvényt használó kiadóra és a nyomdász munkásságára vonatkozó információkat is felsorol. A kötet 19. századi törzsanyaga rendkívül változatos és gazdag, hiszen a megelőző századok heraldikus, kalligrafikus, allegorikus-mitológiai témákat használó jelvénytípusai továbbélnek, de új szimbolika is megjelenik az ipari forradalom jellegzetes motívumaival. A nemzeti érzés jelentőségét bizonyító, latint felváltó anyanyelvű jelmondatok elterjedése jellemző a korszakra (pl. a 253–258. sorszámmal szereplő Révai kiadó jelvényeinek jelmondata Kőlcsey-idézet), a század végén pedig az induló szecesszió növényi ornamentikája is divattá válik. A tipográfiai készletek és keretdíszek, a nyomdai cifrák előfordulásának, alkalmazásának meghatározása a betűöntődei beszerzések forrásaira és a motívumok elterjedtségére is rámutat, a leírások mindezen nyomdásztörténeti összefüggésekre is rávilágítanak. A kutatómunka emellett a jelvények európai könyvkiadókhöz fűződő kapcsolódásait, az átvételek eredetét is tisztázza, ami bizonyítja

a szerző kiterjedt, nemzetközi kutatásait. A szakma korabeli európai kapcsolatrendszeréből adódóan ennek feltárása átfogó kutatást igényelt, hiszen számos kiadó német, osztrák területről költözött Magyarországra, illetve szerb, román, szlovák nyelvű kiadványok is megjelentek a magyarországi kiadók gondozásában. A jelvény-ismertetések feltárják az utánzások/másolatok eredetét, utalnak a motívum-átvételekre, eredeti előfordulásait is megnevezik, illetve a jelvények használati időtartamait is jelzik. Ennek a munkának az összetettségét a szerző a következőképpen fogalmazza meg a Bevezetőben: „Az átnézendő könyvanyag óriási mennyisége, valamint a hozzáférés esetlegessége miatt a kutatás egyik legnehezebben elérhető eredménye az esetleges utánzások, másolások külföldi vagy belföldi forrásainak feltárása.” A motívumok leírásához és elemzéséhez kapcsolódóan a mottók pontos forrásadatai, fordítása is emeli a katalógus-szócikkek tudományos színvonalát.

A katalógus tartalmi gazdagságához méltó a függelék: a szerző a kötet végén a jelvények sorszámaival beazonosíthatóan megadja a katalógusban közölt jelvények forrását: azon kötetek pontos bibliográfiai adatait, amelyekben a bemutatott és részletesen ismertetett kiadói és nyomdászjelvények fellelhetők. Szakirodalmi lista, a jelmondatok indexe, valamint hely- és névmutató zárja a kiadványt. A jelvények eredetivel azonos méretei (kivéve a 90. és a 156. sorszámmal közölt címlapkeretet illetve jelvényt), a részlet-elemeket is beazonosíthatóvá tévő színvonalas képmínőség a Balassi Kiadó munkáját dicséri. A vastok katalógus-kötet a papírnak köszönhetően a méret ellenére is könnyű, jól használható.

A kötet vitathatatlan, hosszan sorolható eredményei mellett mindössze néhány csekély hiba említhető: a bemutatott jelvény-ismertető szócikkek némelyikében aránytalanul hosszú az ismertetés, amely az új adatok, információk mennyiségének eltérő arányai magyarázhatnak. A 238. és a 241. számú jelvények cirill betűs jelmondatainak, feliratainak ismertető szövegében a karakterek hibásan jelennek meg, amely a kiadói szerkesztés hiányosságára.

Összegzőként elmondható, hogy Simon Melinda kötete úttörő jellegű, kutatási eredményeinek publikálásával a magyar könyvkiadás történetének feltárása egy reprezentatív, adatokban gazdag

katalógussal gyarapodott. Remélhetőleg folytatja a kutatást, amely a 20. századi anyagra is kiterjed, és hasonlóképpen értékes, precíz szakkönyvvel gazdagítja a magyar könyvkiadás történetének kiadói és nyomdászjelvényekre vonatkozó részét.

ÚJVÁRI EDIT

Csorba Dávid: Mohács – egy „mesemondó” szemével: Emlékezeti rétegek Szerémi György Epistolájában.* Nyíregyháza, 2012. 180 l.

Szerémi György *Epistola de perdicione regni Hungarorum* című művének Gévay Antal általi felfedezése (1840) akkoriban rendkívüli eseménynek számított, és a szöveg nyilvánosságra kerülését követő valamivel több, mint fél évszázadban számos neves történész, nyelvész, irodalomtörténész foglalkozott a szerémségi káplán emlékiratával. Érdekes módon a 20. század elejétől ez a Szerémihez köthető szellemi pezsgés és lelkesedés alábbhagyott, amelyben szerepet játszhatott az is, hogy az *Epistola* szerzőjét olyan megbízhatatlan történetírónak könyvelték el, akit komoly történeti forrásként nem lehet hasznosítani. Persze néhány kutató foglalkozott az *Epistolával*, de az elmúlt csaknem száz évben más kortárs szerzőkhöz képest nagyon kevés publikáció látott napvilágot vele kapcsolatban. A Nyíregyházi Egyetem Irodalomtörténeti Tanszék docensének, Csorba Dávidnak tavaly megjelentetett kismonográfiája hosszú idő után ismét az őt megillető figyelemben részesítette Szerémit. A kutatás szempontjából már a témaválasztás is komoly eredmény, ám a kötetben sorjázó fejezetek igazi csemegét jelenthetnek a téma iránt fogékony tudósok számára, és a könyvet remélhetőleg komoly viták, illetve cikkek tucatjai fogják majd kísérni.

A kötet – amely valójában Csorba Dávid korábbi tanulmányait fűzi egybe – három jól elkülöníthető szerkezeti egységre osztható. Az első részben („Forrás, módszer, nézőpont” 8–41) a szerző a Szerémi-mű forrásértékének kérdését járja körül. A tudománytörténeti áttekintés – amely

elsősorban a korábbi *Epistolára* vonatkozó kutatás értékelésével foglalkozik – bőséges lapalji jegyzeteivel valóságos kincseshányát jelent a témában komolyabban elmélyülni kívánó olvasók számára. Csorba ebben a részben elsősorban azt hangsúlyozza, hogy az érzelmi viszonyulás mindig nagyon erős volt Szerémi *Epistolájához*, és a hivatalos történettudomány a mai napig rendkívül kritikusan áll a műhöz. Ő azonban úgy látja, hogy egy egészen más nézőpontból kell közelítenünk a szöveghez. Szerémi munkájának jelentősége ugyanis nem feltétlenül annak konkrét forrásértékében vagy értéktelenségében áll, hanem abban, hogy az *Epistolán* keresztül jobban megközelíthető a korabeli szerémségi népszerű hiedelemvilága. Szerémi emlékirata ugyanis az ún. „alternatív történelemszemlélet” egyik legkorábbi megnyilvánulásának tekinthető, így a kutatás középpontjában nem annak kell állnia, hogy történetileg mennyire hitelesek az információi, hanem annak, hogy a leírtak alapján mennyire tudjuk feltárni és megismerni a szerzőnek és kulturális közegének korabeli történelmi eseményekhez fűződő viszonyát. Csorba az első rész végén az *Epistola* 30–31. fejezeteinek fordítását közli, amelyekben Tomori Pál ferences rendből való pápai visszahívását, illetve a szávaszentdemeteri ütközet leírását olvashatjuk. A könyv további részében e két epizódra támaszkodva folytatja a vizsgálódását.

A második szerkezeti egységben („Kronotoposz, Szerémség,” 1526, 42–84) Csorba Mihail Bahtyin modellje (kronotoposz) alapján közelít Szerémi emlékiratához. E modell alapján úgy véli, hogy Szerémi adataiban felbukkanó hiányosságok és tévedések nem egyszerűen a rosszul ismert történeti igazságból erednek, hanem a szerző sajátos, kulturális környezetéhez kapcsolódó nézőpontjának megnyilvánulása. Ennek az elméletnek az egyik bizonyítéka Szerémi időszemlélete. Csorba szerint a szövegben valójában azért csúsznak el az idősíkok, és azért merülnek fel datálási problémák, mert Szerémi az alapján idézte fel ezeket az eseményeket, hogy azok mely fontos egyházi ünnepekhez, szentek napjaihoz és a népi rítusokhoz is rögzített természeti év napjaihoz köthetők. A parasztháború

* Az ismertetés az MTA-ELTE-PPKE Ókortudományi Kutatócsoport MTA TKI által támogatott kutatómunkájának keretében készült.